

УДК 14:341.96

Е. А. Кальницький, кандидат філософських наук, доцент

ВПЛИВ СУЧАСНИХ СВІТОВИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ ПОЛІТИЧНОГО ТЕРОРИЗМУ

Показано, що динамічний розвиток світових процесів впливає на деякі тенденції щодо трансформації політичного тероризму. До основних з них віднесено: зростання міжцивілізаційного та деструктивного характеру сучасного тероризму; спроби розв'язання політичних проблем за рахунок силового примусу; активізація політичного тероризму в демократичних суспільствах; зрощення тероризму з організованою злочинністю; професіоналізація тероризму; зростання релігійного чинника; застосування засобів масової інформації; перетворення політичного тероризму на засіб політичних провокацій; поширення політтехнологічного тероризму; зростання воєнної складової тероризму. Зазначено, що цивілізаційна криза створює певні сприятливі умови для виникнення та поширення політичного тероризму.

Ключові слова: глобалізація, політичний тероризм, інтеграційні процеси.

Постановка проблеми. Тероризм має багатовікову історію, але тільки у XXI ст. він став постійно діючим та активним чинником політичної боротьби на міжнародній арені, в межах окремих держав, вкрай небезпечним явищем у соціально-політичному житті країн, міжнародних відносинах світового співтовариства, самостійною причиною та воєнною силою в глобальному вимірі.

Метою даної статті є визначення впливу світових інтегративних процесів на основні трансформаційні тенденції сучасного політичного тероризму.

Аналіз наукових джерел і публікацій свідчить, що трансформація тероризму пов'язана з певними процесами світового розвитку. До цих процесів слід віднести перш за все ті, які пов'язані з глобалізацією, цивілізаційною кризою, порушенням двополюсного світу та наслідками «холодної» війни [1–3].

Так, завдяки процесам глобалізації позначився величезний розрив між державами так званого «цивілізованого», «іншого» та «варварського» світу. Слабкі держави не в змозі дати адекватну відповідь економічній та воєнній могутності держав «цивілізованого» світу й об'єктивно примушені до використання асиметричних форм протидії, у тому числі терористичної спрямованості [4].

На світовій арені з'явилися могутні транснаціональні структури зі своїми корпоративними інтересами, які далеко не завжди збігаються з інтересами держав. Наприклад, через зони внутрішніх збройних конфліктів легше

здійснювати поставки наркотиків, а сепаратистський наркотрафік сприяє створенню досить вагомого додаткового джерела фінансових коштів для придбання зброї, утримання бандформувань та терористичних груп, організації терористичних акцій тощо.

Глобалізація надала значного поштовху розвитку сучасних інформаційних систем, які дозволили терористам вийти на якісно новий, глобальний рівень організації та ефективності діяльності.

Велика різниця в рівні життя «цивілізованого» та «іншого» світу породжує і посилює масові міграційні процеси. Але, залишивши свої бідні країни, мігранти потрапляють до числа найменш забезпеченої та соціально пригніченої групи людей, що ментально не сприймають цивілізаційних цінностей і тому певною мірою здатні до використання за інтересами терористичних структур.

Розпад міжнародної системи, яка склалася після Другої світової війни, зростаюча національно-державна свідомість призвели до різкого зростання кількості держав, виникнення яких так чи інакше пов'язане з процесами нестабільності. Але слід нагадати, що тероризму віддають данину і достатньо життєздатні держави (США, РФ, Велика Британія, Іспанія та ін.).

На трансформаційні процеси сучасного тероризму, на нашу думку, впливає цивілізаційна криза, наслідки якої все більше торкаються пересічної людини, її відчують широкі верстви населення всього сучасного світу.

Безперечно, західна цивілізація дозволила країнам із західною культурою та західною системою цінностей побудувати більш розвинене суспільство, але в той же час західна система цінностей через зниження культури, припущення духовності та панування товарно-грошових відносин привела сучасну західну культуру до примітивного рівня – сформувала суспільство споживання його матеріальних та духовних надбань.

Підрив родинних устоїв призводить до падіння народжуваності, а успіхи медицини (виживає не найсильніший, а кожен народжений з усіма захворюваннями та вадами) – до занепаду. Тому природно, що подальший розвиток світової цивілізації супроводжується загостренням демографічної проблеми. Робочі місця, які потребують кваліфікованої робочої сили, залишаються вакантними.

У цілому західна система цінностей формує спосіб життя, який не для всіх може бути прийнятним та викликає почуття відчуженості. З країн, які неприйнятно ставляться до західної культури та її цінностей і в цілому до духовного аспекту західної цивілізації, формуються могутні міграційні потоки, спрямовані до країн «цивілізаційного» світу.

У провідних країнах існують та розвиваються спільноти, які виявляють категоричне неприйняття їх державного уряду, суспільного ладу, системи моральних цінностей, способу життя в цілому та не приховують своїх намірів

не тільки боротися з ними, а й змінювати їх у бажаному напрямку радикальними засобами.

Треба визнати, що більшість терористичних угруповань були створені в часи «холодної» війни у біполярному світі. Спецслужби СРСР, США, Великої Британії та Франції не тільки заснували їх у величезній кількості в країнах Азії, Африки та Латинської Америки, озброїли та навчили терористичній діяльності, але й жорстко контролювали цю діяльність.

Зараз ці угруповання вийшли з-під контролю владних структур, що їх породили. Так, постать Бен Ладена в часи війни радянських військ у Афганістані цілком задовольняла США. Але коли вони не почули його заклик звільнити Кувейт у часи нападу на нього з боку Іраку в 1990 р. виключно силами країн арабського світу і звернення до їх керівництва з пропозицією стосовно створення мусульманської ударної бригади і почали операцію «Буря в пустелі», цей лідер партизанського руху в Афганістані, породжений суданським богословом Аль-Турабі, засновником глобальної мережі ісламського екстремізму Аль-Каїди, по-перше, засудив владу своєї країни за те, що вона допустила американців на свою територію, а по-друге, повністю вийшов з-під контролю США.

Наведені факти дають підстави стверджувати, що розпад біполярного світу і поява однополярності стають все більш вагомими чинниками, що сприяють розмаху тероризму.

Таким чином, негативні наслідки глобалізації та цивілізаційної кризи, розпаду біполярного стану сучасного світу об'єктивно сприяють трансформаційним процесам тероризму, зумовлюють його поширення та набувають рис найнебезпечнішого явища в суспільно-політичному житті як окремих країн світу, так і світової спільноти в цілому.

Аналіз процесів світового розвитку та їх впливу на стан сучасного тероризму дозволяє окреслити деякі тенденції щодо його трансформації:

– зростання міжцивілізаційного та деструктивного характеру сучасного тероризму, поширення дій, спрямованих проти людства та загальнолюдських цінностей, руйнування матеріальних та духовних символів, масові отруєння, радіоактивне зараження та зараження небезпечними хворобами, поширення епідемій, прагнення терористичних угруповань до міжнародного визнання, зазіхання на різноманітні аспекти мирного співіснування та співробітництва держав. Так, 11 вересня 2001 р. в США було зроблено спробу терористичною атакою літаків на хмарочоси та Пентагон зруйнувати цінності американського способу життя. Теракти у Росії – це не тільки і не стільки замах на життя людей, скільки виклик сучасного тероризму загальнолюдським цінностям та вкрай зневажливе ставлення до них. Захоплення заручників в Іраку – це акти політичного тероризму, спрямовані на підрив мирного співробітництва держав. І треба підкреслити, що все це робиться під гаслами

міжнародного визнання тероризму як глобальної політичної сили і поважливого ставлення світової спільноти до її цілей та шляхів щодо її реалізації;

– поширення спроб розв'язання фундаментальних політичних проблем за рахунок силового примусу із застосуванням диверсійно-терористичних акцій доволі часто приховується ідеями зростання терористичної загрози з боку окремих держав або виступає об'єктивною формою насильства в суспільно-політичних процесах. Слід зазначити, що народно-визвольна боротьба (яка зазвичай має риси партизанської чи громадянської війни, революції та ін.), що спрямована проти поневолювачів або антинародних політичних режимів і визнавалася міжнародним співтовариством справедливою, завжди містила як одну зі складових диверсійно-терористичні акції. Тому застосування поняття «тероризм» до аргументування цих політичних подій або придушення народно-визвольної боротьби під прикриттям боротьби з тероризмом суперечить визнаним світовим співтовариством фундаментальним міжнародно-правовим нормам, що перш за все призводить до правової заборони всіх видів національно-визвольної боротьби. Загальновідомо, що за своєю природою право є явищем політичним, засобом політики [5; 6]. Але в той же час право як самостійна соціальна цілісність виступає не тільки як засіб політики, а й як її обмеження. Якщо політичні сили діють в обхід норм права або вдаються до їх порушення, протиставляючи законність доцільності, неминуче виникають загрози безпеці особистості, суспільства, держави;

– інтернаціоналізація тероризму як можливий негативний наслідок глобалізаційних процесів. Об'єднання сучасного тероризму є своєрідною мережею організацій, угруповань та рухів, розкиданих по всьому світу, дуже специфічних за своїм змістом, формами зв'язків та відносин. Не маючи більш-менш вагомій засновницької та союзницької бази, вони зберігають досить міцну єдність на засадах притаманних тільки їм цінностей. Так, Аль-Каїда застосовує широкі міжнародні тенета з метою підтримання зв'язків між екстремістами не тільки в арабському світі, а й у Європі, Азії, США та Канаді. Разом з цим у межах спільного фронту тероризму існують об'єднання терористичних угруповань та загонів бойовиків, адаптованих до проведення операцій у тому чи іншому регіоні. Вони мають свої бази для ведення воєнно-терористичної діяльності з постійними військовими формуваннями суверенних держав, а також для здійснення терористичних акцій на їх теренах (Чечня, Узбекистан, Таджикистан та ін.). Західні дослідники тероризму називають її «центрами регіонального впливу» або «центрами тероризму». Так, «парасолькова» базова організація «Аль-Каїда» – це не тільки «Ісламська армія визволення святинь», «Міжнародний ісламський фронт джихаду проти іудеїв та християн», пакистанське товариство вчених-богословів, партизанський рух в Кашмірі, рух джихад у Бангладеш, афганське військове крило «Рада та реформа», а й мережа з багатьох громадських організацій у різних країнах,

які мають свободу вибору діяльності та окреслюють свої завдання незалежно від інших [7]. Таким чином, у сучасному тероризмі дедалі більшого значення починають набувати горизонтальна самоорганізація та взаємодія локальних структур, створених на різних територіях. Це призводить до змін традиційної картини світу: суб'єктами політики стають етнічні, релігійні, національні та соціальні рухи, багато з яких зовсім не мають легального статусу;

– *активізація політичного тероризму в демократичних суспільствах.*

Відсутність (чи віртуальна відсутність) причин внутрішнього походження та тенденція до зростання зовнішніх причин сприяють у багатьох країнах вияву різноманітних форм політичного тероризму як на внутрішньодержавному, так і на міждержавному та міжнародному рівнях;

– *зрощення тероризму з організованою злочинністю*, коли терористичні організації швидко пристосовують до своєї діяльності методи та техніку останньої; його індустріалізація, оскільки великі кошти не тільки вкладаються в терористичну діяльність, а й повертаються до вкладників прибутками. Терористичні організації отримують підтримку не тільки від офіційно зареєстрованих фондів, клубів, торговельних закладів, ігрного та шоу-бізнесу тощо, а й від протиправної діяльності, зокрема відеопіратства, контрабанди, шахрайства, незаконної торгівлі наркотиками, людьми та ін.;

– *професіоналізація тероризму*: спеціальні тренувальні табори, які мають тренувальну програму, відповідні технології, кваліфікованих інструкторів, що проходили підготовку в частинах спеціального призначення. Бойовики вивчають розвідку та контррозвідку, зовнішнє спостереження, використання спеціальних заходів, мають свої канали взаємодії та обміну інформацією, необхідні кошти, зброю, вибухівку, розроблені шляхи відходу тощо;

– *зростання релігійного чинника*. В умовах біполярного світу існувало більш-менш підтримане на світовому рівні визнання державних інтересів, права окремих народів на самостійний шлях розвитку, багатовекторність світового розвитку, що створювало надійні умови для втілення в суспільне життя ідейно-релігійної терпимості, визнання за різними народами права будувати систему соціальних відносин на засадах своїх ідейно-релігійних уявлень про справедливий соціальний устрій.

Однополярний світ з його насильницькою «демократизацією» народів та держав, поступово відмовою від суверенітетів та державних кордонів створює умови, коли захищати держави не має сенсу, залишається битися за віру або релігійну соціальну ідею. Тому ми стаємо свідками зростання безапеляційності ідейно-релігійного протистояння з одного боку і тенденції до формування нових інтегрованих і політизованих політико-ідеологічних та ідейно-релігійних течій;

– *широкомасштабне застосування засобів масової інформації*. Терористичні організації широко використовують нові можливості, які надає їм су-

часна техніка. Вони мають можливості виступати по радіо, телебаченню або надсилати повідомлення до друкованих видань, застосовувати мережі Інтернету. Такий вільний доступ до ЗМІ робить насильницькі терористичні дії могутньою зброєю, яка призводить до залякування величезної кількості людей одночасно в різних куточках світу, дозволяє активно впливати на владні структури окремих держав задля прийняття або неприйняття тих чи інших політичних рішень;

– *перетворення політичного тероризму, як і боротьби проти нього, на дедалі ідеальніший засіб політичних провокацій, ефективний політичний інструмент суспільно-психологічного тиску на всіх рівнях* (особистість, її спільноти, держава, регіон тощо), реалізації політичних інтересів певних державних, соціально-політичних (елітарних) кіл. Саме тому вони ставлять політичний тероризм на перше місце серед проблем людства, а боротьбу з ним (чи віртуальну форму цієї боротьби) – найважливішим напрямом у світових, регіональних, міждержавних та внутрішньодержавних політичних відносинах;

– *поширення політтехнологічного тероризму* – тероризму, акти якого запроваджуються одними структурами (державними чи недержавними), а подаються як вчинені іншими. Акти політтехнологічного тероризму розробляються та здійснюються в процесі впровадження так званого «чорного піару» та застосовуються завдяки подвійному підходу до оцінювання соціально-політичних процесів та явищ, у тому числі політико-терористичної спрямованості. Так, терорист Саддам Хусейн не мав ні зброї масового враження, ні намірів щодо її застосування, не було встановлено його зв'язків із Усамою Бен Ладеном, але саме це було офіційною версією щодо причин початку війни США в Іраку;

– *зростання військової складової тероризму*, поширення спроб оволодіти зброєю масового знищення або можливостями використання сучасних засобів комунікації. Уже сьогодні він здатен вести диверсійно-терористичні війни, брати безпосередню участь у досить масштабних збройних конфліктах із застосуванням важкого озброєння та засобів масового знищення. Саме тому відомий дослідник тероризму М. П. Требін доходить висновку про те, що війни після 2015 р., тобто війни шостого покоління, у своїй більшості стануть особливим родом воєнно-політичної стратегії, яка ґрунтується на асиметричних бойових діях і може мати політико-терористичну спрямованість, тому що об'єктом бойових дій будуть не стільки війська, скільки головним чином життєво важливі політичні та військово-політичні центри, населення країни в цілому [8]. Спостерігається тенденція до того, що на міжнародному рівні країни можуть бути втягнені у збройні протистояння з терористичними угрупованнями (воєнізованими формуваннями політичного тероризму), які не мають прямої державної належності або ця належність ретельно приховується [9].

Висновки. Цивілізаційна криза створює певні сприятливі умови для виникнення та поширення тероризму, оцінюючи у взаємозв'язку специфічність чинників, умов, явищ та процесів, які складають об'єктивне бачення тероризму. За певних умов у будь-якій країні можливі його активізація та поширення за основними напрямками діяльності – політичної та кримінальної.

ЛІТЕРАТУРА

1. Международное уголовное право / И. П. Блищенко, Р. А. Каламкарян, И. И. Карпец и др. – М. : Наука, 1995. – 172 с.
2. Дмитриев А. В. Насилие: социально-политический анализ / А. В. Дмитриев, И. Ю. Залысин. – М. : РОССПЕН, 2000. – 328 с.
3. Ліпкан В. А. Тероризм: юридична дефініція та зміст / В. А. Ліпкан // Тероризм і боротьба з ним. Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників / під ред. А. І. Комарової, Ю. В. Землянського, В. О. Євдокімова та ін. – К., 2000. – Т. 19. – С. 50–86.
4. Глобалізація і безпека розвитку : монографія / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін. ; кер. авт. кол. і наук. ред. О. Г. Білорус. – К. : КНЕУ, 2001. – 733 с.
5. Філософія права : навч. посіб. / О. Г. Данильян, Л. Д. Байрачна, С. І. Максимов та ін. ; за ред. О. Г. Данильяна. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 272 с.
6. Дзьобань О. П. Національна безпека в суспільствах транзитивного типу : монографія / О. П. Дзьобань. – Х. : НАУ ім. М. С. Жуковського «ХАІ», 2004. – 291 с.
7. Карпов Е. Л. Международный терроризм: особенности его военно-политических объединений / Е. Л. Карпов, Г. А. Морохов, В. А. Родин // Военная мысль. – 2003. – № 1. – С. 3–11.
8. Требин М. П. Терроризм в XXI веке / М. П. Требин. – Минск : Харвест, 2003. – С. 9–10.
9. Соколов К. Н. Терроризм – это способ действия в эпоху глобализации / К. Н. Соколов // Независимое военное обозрение. – 2004. – 10–16 сент. (№ 34).

ВЛИЯНИЕ СОВРЕМЕННЫХ МИРОВЫХ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ НА ТРАНСФОРМАЦИЮ ПОЛИТИЧЕСКОГО ТЕРРОРИЗМА

Кальницкий Э. А.

Динамическое развитие мировых процессов влияет на некоторые тенденции относительно трансформации политического терроризма: рост межцивилизационного и деструктивного характера современного терроризма; попытки решения политических проблем за счет силового принуждения; сращивание терроризма с организованной преступностью, его профессионализация; распространение политехнологического терроризма; рост религиозного фактора и военной составляющей терроризма. Отмечено, что цивилизационный кризис создает определенные благоприятные условия для возникновения и распространения политического терроризма.

Ключевые слова: глобализация, политический терроризм, интеграционные процессы.

INFLUENCE OF MODERN WORLD INTEGRATION PROCESSES ON TRANSFORMATION OF POLITICAL TERRORISM

Kalnitskiy E. A.

Dynamic development of world processes, influences on some tendencies in relation to transformation of political terrorism: growth of intercivilization and destructive character of modern terrorism; attempts of decision of political problems due to a power compulsion; accretion of terrorism with the organized crime, his професіоналізація; distribution of подимтехнологического terrorism; growth of religious factor and military constituent of terrorism. It is marked that a civilization crisis creates onпределёные favourable terms for an origin and distribution of political terrorism.

Key words: globalization, political terrorism, integration processes.

УДК 123+355.13+355.2

П. В. Квіткін, кандидат філософських наук, професор;
І. М. Ребрій, доцент

СОЦІАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Розглянуто сутність і зміст соціального механізму формування соціальної відповідальності військовослужбовців. Стверджується, що соціальний механізм формування соціальної відповідальності є механізмом реалізації закономірностей формування особистості. Формування соціальної відповідальності військовослужбовців зумовлено потребами суспільства, армії та особистості. Визначено основні елементи соціального механізму формування соціальної відповідальності військовослужбовців.

Ключові слова: соціальна відповідальність, соціальний механізм формування соціальної відповідальності, цілі формування соціальної відповідальності, умови формування соціальної відповідальності, шляхи формування соціальної відповідальності.

Актуальність проблеми. Загрози і виклики сучасного світу, особливості і тенденції розвитку військової справи висувають підвищені вимоги до військово-професійних і морально-психологічних якостей захисників Батьківщини. Особливої актуальності в умовах сьогодення набуває проблема формування соціальної відповідальності військовослужбовців. Важливою передумовою її розв'язання є соціально-філософська рефлексія соціального механізму формування соціальної відповідальності.